

УДК 115.4:130.2

І. А. Куриленко, кандидат філологічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ДЕСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ ЧАСУ В ПОСТКУЛЬТУРІ

Розглянуто проблемні питання, пов'язані з дослідженням часу як одного з унікальних феноменів культури постмодерну. Осмислюються деякі підходи щодо визначення характерних ознак, типології та сутності означеного культурного явища. На прикладах концепцій Ж. Дельоза, М. Хайдеггера, Ж. Дерріда й інших учених проаналізовано роль феномену часу в постмодернізмі. Концепт часу, як з'ясувалося, безпосередньо пов'язаний з деконструкцією як провідною методологічною настановою, практикою руйнування часового простору. Акцентується на тому, що минуле, сучасність і майбутнє не змінюють одне одного, але являють собою одне ціле і знають взаємовпливу. Уточнюється поняття «порожнечі» (ніщо) як одного з домінуючих символів часового виміру буття епохи постмодерну.

Ключові слова: *час, деструкція, дискурс, посткультура, феномен, концепт, постмодернізм, постмодерн.*

И. А. Куриленко, кандидат филологических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ДЕСТРУКЦИЯ КОНЦЕПТА ВРЕМЕНИ В ПОСТКУЛЬТУРЕ

Рассмотрены проблемные вопросы, связанные с исследованием времени как одного из уникальных феноменов культуры постмодерна. Анализируются некоторые подходы относительно определения характерных черт, типологии и сущности названного культурного явления. На примерах концепций Ж. Делеза, М. Хайдеггера, Ж. Деррида и других ученых проанализирована роль феномена времени в постмодернизме. Концепт постмодерного времени, как оказалось, тесно связан с деконструкцией как основной методологической установкой, практикой разрушения временного пространства. Акцентируется на том, что прошлое, настоящее и будущее не следуют друг за другом, но являются одним целым и подвергаются взаимовлиянию. Уточняется понятие «пустоты» (ничто) как одного из доминирующих символов временного измерения бытия эпохи постмодерна.

Ключевые слова: *время, деструкция, дискурс, посткультура, феномен, концепт, постмодернизм, постмодерн.*

I. A. Kurylenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DESTRUCTION OF THE CONCEPT OF TIME IN THE POSTCULTURE

Some issues connected with the research of time as one of the unique phenomena of postmodern culture are examined. The author has analyzed some approaches concerning the definition of the characteristic features, typology and essence of the above mentioned cultural phenomenon. Evidence from the concepts of Gilles Deleuze, Martin Heidegger, Jacques Derrida and other scholars the role of the phenomenon of time in postmodernism is analyzed. The concept

of postmodern time, as it turns out, is closely associated with deconstruction as a basic methodological orientation, the practice of destruction of temporary space. Much attention is given to the fact that the past, present and future do not follow each other, but they are incorporated and exposed to mutual influence. The author specifies the concept of «emptiness» (nothingness) as one of the dominant symbols of the time dimension of existence in the postmodern age.

Key words: *time, destruction, discourse, postculture, phenomenon, concept, postmodernism, postmodern.*

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі значно посилюється інтерес до часу як унікального філософського концепту, крізь призму якого сприймаються світовідчуття окремого індивіда та світорозуміння певної епохи. Численні дослідження [2; 4; 6; 7; 8] свідчать про те, що роль часу в різних підсистемах культури істотно змінювалася. Особливої актуальності означений феномен набуває в постмодерністському дискурсі, невід'ємною духовною константою якого є хаос із його абсолютною свободою, що в Ж. Дельоза дістав назву «хаосмосу», тобто стану непорядкованості й зникнення часових меж.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деструктивні характерологічні ознаки концепту часу в сучасній культурі частково розглядали А. Дугін, О. Гурко, Д. Мельников, А. Поморцева та ін. Утім, незважаючи на високий фаховий рівень досліджень цих науковців, чіткість і обґрунтованість наукових позицій, час як один з унікальних феноменів посткультури вивчено недостатньо, чим і зумовлена актуальність цієї розвідки.

Мета статті — осмислити особливості вияву концепту часу в сучасній культурі, зокрема зосередити увагу на специфічному смислового вираженні й ціннісному статусі часу як однієї з базових філософських категорій (у тому значенні, яке надається цьому поняттю в межах епохи постмодерну). Для цього вважаємо за необхідне безпосередньо або опосередковано звернутися до праць вітчизняних та іноземних науковців (представників і теоретиків постмодернізму), узагальнити їх напрацювання у сфері інтерпретації означеного об'єкта осмислення і, відповідно, змоделювати власне бачення постмодерністської концепції часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У багатьох теоретичних працях західних авторів, зокрема наукових розвідках М. Хайдеггера [11], котрого вважають попередником постмодерністського дискурсу, концепт часу розглядається у взаємозв'язку з деконструкцією як основною методологічною настановою практики руйнування часового континууму. Філософ один із перших почав обґрунтовувати екзистенційну темпоральність, тобто «часовість», сутністю якої є поєднання минулого, теперішнього і майбутнього, що стає можливим у результаті перетворення трьох часових форм на «екстази», які мисляться як моменти суб'єктивних переживань людини [11, с. 88]. Тобто в часі, в якому існує індивід, відбувається зміщення в одночасність минулого, теперішнього і майбутнього. Допоки людина живе, усі категорії часу зливаються воедино в самому факті її теперішнього існування [11, с. 89].

Наслідуючи філософування свого попередника М. Хайдеггера, французький філософ Ж. Дерріда [1], яскравий представник постмодернізму, в наукових розвідках «Голос і феномен» та «Презентація часу» також стверджує, що минуле, теперішнє й майбутнє не змінюють послідовність одне за одного, а зазнають одночасного взаємовпливу. Так, для попередніх епох наше сьогодення є лише однією з можливих варіацій майбутнього, що закладаються і визначаються зазвичай у минулому. Це означає, що майбутнє – ілюзія, мовою постмодернізму – симулякр, що створює відчуття хаосу. У межах постмодерного дискурсу осмислюється те, як сучасність перетворюється на минуле, тобто на історію, яка має тенденцію до повторення. Відповідно, виникає ідея «вічного сьогодення», коли минуле, теперішнє і майбутнє співіснують у єдиному часовому акті, а поступовий рух часу відсутній.

Серед найвідоміших праць сучасних західноєвропейських дослідників, котрі висвітлюють питання щодо сутності й особливостей концепту часу в постмодерністському дискурсі, – розвідка Ж. Дельоза «Логіка смислу» [3]. У праці акцентується на розумінні «ризоматичності» (а не лінійності) постчасу, зокрема зазначається, що такий тип часу не має ні початку, ні кінця, а тільки «безстрижневу» середину, в якій вирує постійний хаос. Французький філософ зосереджує увагу на «двоїстому», «номадичному» розумінні часу в епоху постмодерну, чітко поділяє час на «еон» та «хронос» і надає їм різних, інколи протилежних, властивостей. Так, «еонічний» час (традиційно розуміється як час життя людини, що спрямований у майбутнє, тобто «вік»), за Ж. Дельозом, – це час, у якому є минуле і майбутнє, але немає теперішнього, він раціональний і пов'язаний із логосом (розумом), є нетілесним аналогом циклічного часу в тілесному світі. Його тривалість розгортається в дещо іншій площині. Так, часові параметри тривалістю в декілька десятиліть чи навіть у ціле життя можуть бути в контексті «еонічного» часу лише однією миттю і навпаки – метафізична мить може відповідати протяжному циклу «еону».

Натомість «хроносний» час – це тільки теперішнє (без минулого й майбутнього). Цей час тілесний і насичений, але повністю безглуздий та беззмістовний. Ж. Дельоз вважає, що в суспільстві постмодерну «еон», який був загальнообов'язковою соціальною догмою (роком) для людей модерну, стає умовним та ігровим: тобто окремі індивідууми (групи, соціальні спільноти) можуть самі вигадувати собі минуле та майбутнє, перебуваючи в усупільненій тілесності. Таким чином, французький мислитель зазначає, що минуле, майбутнє й теперішнє – це не три виміри одного часу: лише теперішнє заповнює час, а минуле й майбутнє відносні щодо нього. Іншими словами, минуле і майбутнє належать іншому, місткішому теперішньому. У цьому контексті важливим є поняття суміші, зокрема «істинної» та «неістинної» суміші, завдяки чому простежуються зв'язки зі структуралістським розумінням часу – часом «у-собі» і «для-себе», тобто таким, що існує в цей момент, та таким, що триває. Обидва стани існування часу стосуються певної події: разом вони є її і майбутнім, і минулим.

У постмодерністському дискурсі час не є циклічним, тобто він не сприймається як повторюваність однотипних подій, «буттєвих кіл». Виникає зовсім нове уявлення про час, який плине зовсім по-іншому. Цей абстрактний час одні дослідники називають «священною історією», інші — «часом чітко визначеного кінця». Він, перебуваючи в стані «змертвіння», не має не тільки внутрішнього джерела буття, «зерна вічності», а й таємного внутрішнього виміру. У цьому контексті можна згадати праці російського філософа і соціолога О. Дугіна [4; 5], у яких стверджується, що постмодерн, безсумнівно, осмислює час інакше, ніж лінійний прогрес модерну. Цей час, на думку науковця, є зворотним, химерним, іронічним, складним, гротескним, таким, що «підморгує»; в ньому все повторюється, але не як серйозний ритуал «традиційного суспільства», а як «наркотичний фарс» (цитування, «постісторія», симулякр). Окрім того, О. Дугін, коментуючи деякі автентичні праці західноєвропейських мислителів, зокрема розвідку «Ризома» («Кореневище») Ж. Дельоза, цілком справедливо наводить ту модель часу, яку пропонує філософ (уважає її найвдалішою і найзмістовнішою), — час-кореневище (ризому), в якому зникає смисловий центр і породжується новий тип свідомості та світосприйняття; він реалізує принципово новий тип нелінійних зв'язків — усі змістовні, формотворчі елементи (чи традиційні засоби вираження) постчасу взаємопов'язані, але зв'язки ці є безструктурними, численними, заплутаними, переривчастими. Отже, час, у якому існувала класична парадигма модерну, час, який протікав уперед, раз і назавжди усталений, «об'єктивний», «історичний», час здобуття знань, безумовно, трансформується. За Ж. Дельозом, такий час — це «груба форма волі до влади, неприкрите насильство стебла над коренем, агресивне придушення розумом боязкого голосу тілесних складок». Ризоматичний час — це час, позбавлений будь-якої глибинної часової структури, це час «тут і тепер», звідси — його незавершеність, тобто він не має початку та кінця в будь-якому вимірі, завжди перебуває посередині своєї динаміки. Відповідно, історичний час (або час історії) має «писатися» абсолютно довільно, невимушено: кожна наступна доба «переписує» все з попередньої історії залежно від миттєвих потреб.

Цікавим для постмодерністів є «перевідкриття часу» (до наукового обігу термін увів І. Пригожин [10] у контексті синергетичної моделі часу як процесуальної конструкції). Коментуючи цей феномен сучасної культури, можна зазначити, що «перевідкриття часу» — це знаходження передусім його нелінійності, незворотності, хаотичності. Розуміння сутності такого часу можна пов'язати із самим життям, його спонтанністю, неоднорідністю, «нерівністю». Оскільки час є подієвим, невід'ємним від ситуації, то не існує «чистого (однакового) часу», його уже не можна сприймати як константу. Відтак, майбутнє перестає бути даним, закладеним у сьогодні. Це означає завершення класичного часового виміру. Реальний світ, у якому живе людина і який є її складовою, «не може відхилитися як видимість або ілюзія, зумовлена обмеженим способом спостереження».

Під час аналізу концептуальних компонентів феномену постчасу важливою є стаття А. Поморцевої «Темпоральність у мистецтві постмодерну: культурно-філософський аспект» [9], у якій розглянуто метаморфози часового потоку на рівні суб'єктивізації й індивідуалізації. Ідеться про те, що постмодерністський час — це не час світу, соціуму, об'єкта, трансцендентного розуму, це — екзистенційний (буттєвий) час індивідуума, котрий живе в особливому часовому вимірі. Так, людина не просто існує в часі, а переживає його. Останнє виявляється в тому, що суб'єкт зливається зі своїм життям, переживає безперервну, нерозривну, процесуальну, якісну тривалість (темпоральність) часу. При цьому теперішнє повністю конструюється на основі часових вимірів: індивід переживає своє «Я», «занурюючись» у минуле, «проживаючи» минуле і майбутнє в сьогоденні. Відтак, можна говорити про «минуле в майбутньому» або про «майбутнє в минулому». Посередником, що уможливило такі алогічні переходи, є «теперішнє».

У контексті цього дослідження заслуговує на увагу розвідка сучасного культуролога Д. Мельникова «Час як проблема онтології культури» [7]. Зважаючи на творчу спадщину «класиків» світового постмодерного дискурсу, науковець намагається змоделювати власне розуміння концепту часу, яке можливе також за допомогою символів — перекодованої реальності. Слід погодитися з думкою, що найвиразнішим символом часового виміру буття епохи постмодерну є порожнеча (ніщо). Д. Мельников розглядає цей образ часу фундаментально, амбівалентно: з одного боку, «порожнеча» часу постає як «ірраціональна безодня», в яку «провалюється» космос людського буття, а з іншого — як «лоно» всіх людських феноменів, сфера можливостей. Дослідник наголошує, що «порожній» час насамперед безглуздий, адже в ньому немає змістовних подій. Він стає для людини не просто нездійсненою можливістю, а зовнішньою силою. Внутрішня нескінченність «порожнього» часу постає як ніщо, забуття, повна відсутність пам'яті.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що концепт часу в постмодерністському дискурсі безпосередньо пов'язаний з деконструкцією як основною методологічною настановою, практикою руйнування часового континууму. Відтак, конкретність часу в постмодерні нівелюється: з одного боку, сприймається як безкінечність, а з іншого — лише як вічне «зараз». Окрім того, йому не притаманна основна традиційна часова властивість — послідовність, адже вчора та позавчора, сьогодні й завтра — відмінні. Ключовим поняттям означеного феномену є темпоральність, тобто «часовість», характерологічною ознакою якої є відсутність поділу часу на минуле, теперішнє і майбутнє: адже в епоху постмодерну неможливо виявити минуле чи спрогнозувати майбутнє, оскільки в будь-якому разі ми матимемо справу із сучасним. Отже, поглинання теперішнім минулого і майбутнього перетворює теперішнє на власний «самодостатній горизонт», унеможливило вихід за його межі «в інший час». Загалом для постмодерного дискурсу характерне відчуття безчасся, реальності й ірреальності водночас. Звільнення від тягаря часу досягається його умовною застиглістю: час у своєму перебігу втрачає протяжність, він ніби спресовується, ущіль-

нюється, стає нелінійним. Такий парадоксальний зміст зупиненого часового потоку створює ілюзію зупиненого людського життя.

Перспективним напрямом розгляду теорії часового виміру у філософсько-культурологічному дискурсі постмодернізму є дослідження означеного феномену в українському національному контексті, а також вивчення його художніх модифікацій.

Список використаних джерел

1. Гурко Е. Тексты деконструкции. Деррида Ж. *Differance* / Е. Гурко. — Томск : Водолей, 1999. — 160 с.
2. Двинина С. Временная организация в художественном дискурсе / С. Двинина // *Вестн. Челябинск. гос. ун-та.* — 2013. — № 37 (328). — Серия : Филология. Искусствоведение. — Вып. 86. — С. 137—139.
3. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез. — М. : Academia, 1995. — 298 с.
4. Дугин А. Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли / А. Дугин. — М. : Евразийское движение. — 744 с.
5. Дугин А. Социология воображения. Введение в структурную социологию / А. Дугин. — М. : Академ. Проект; Трикта, 2010. — 564 с.
6. Заморев А. Время как проблема бытия и познания в немецкой классической философии [Электронный ресурс] / А. Заморев. — Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/vremya-kak-problema-bytiya-i-poznaniya-v-nemetskoj-klassicheskoy-filosofii>. — Загл. с экрана.
7. Мельников Д. Время как проблема онтологии культуры / Д. Мельников // *Мир человека.* — 2008. — №2. — С. 89—97.
8. Мисик І. Метологічні засади лінгвістичного часу в контексті філософії освіти: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10 / І. Мисик ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. — Одеса, 2010. — 36 с.
9. Поморцева А. Темпоральность в искусстве постмодерна: культурно-философский аспект [Электронный ресурс] / А. Поморцева. — Режим доступа: <http://vestnik.stavsu.ru/66-2010/41.pdf>. — Загл. с экрана.
10. Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы / И. Пригожин. — Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 1999. — 208 с.
11. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : избр. статьи позднего периода творчества / М. Хайдеггер. — М. : Высш. шк., 1991. — 192 с.

References

1. Gurko E. *Teksty dekonstruktsii, Derrida J. Differance* / E. Gurko. — Tomsk : Vodolei, 1999. — 160 s.
2. Dvinina S. *Vremennaya organizatsiya v khudozhestvennom dikurse* / S. Dvinina // *Vestn. Chelyabinsk. gos. un-ta.* — 2013. — № 37 (328). — Seriya : Filologiya. Iskuststvovedeniye. — Vyp. 86. — S. 137—139.
3. Deleuze G. *Logika smysla* / G. Deleuze. — M. : Academiya, 1995. — 298 s.
4. Dugin A. *Postfilosofiya. Tri paradigmy v istorii mysli* / A. Dugin. — M. : Evraziyskoye dvizheniye. — 744 s.
5. Dugin A. *Sotsiologiya vobrazheniya. Vvedeniye v strukturnuyu sotsiologiyu* / A. Dugin. — M. : Akadem. Proyekt; Trikshta. 2010. — 564 s.

6. Zamorev A. Vremya kak problema bytiya i poznaniya v nemetskoj klassicheskoj filosofii [Elektronnyy resurs] / A. Zamorev. — Rezhim dostupa: <http://cheloveknauka.com/vremya-kak-problema-bytiya-i-poznaniya-v-nemetskoj-klassicheskoj-filosofii>. — Zagl. s ekrana.
7. Melnikov D. Vremya kak problema ontologii kultury / D. Melnikov // Mir cheloveka. — 2008. — №2. — S. 89—97.
8. Mysyk I. Metolohichni zasady linhvistychnoho chasu v konteksti filosofii osvity: avtoref. dys. ... d-ra filos. nauk: 09.00.10 / I. Mysyk ; Pivdenoukr. nats. ped. un-t im. K.D.Ushynskoho. — Odesa, 2010. — 36 s.
9. Pomortseva A. Temporalnost v iskusstve postmoderna: kulturno-filosofskiy aspekt [Elektronnyy resurs] / A. Pomortseva. — Rezhim dostupa: <http://vestnik.stavsu.ru/66-2010/41.pdf>. — Zagl. s ekrana.
10. Prigozhin I. Konets opredelennosti. Vremya. khaos i novyye zakony prirody / I. Prigozhin. — Izhevsk : NITs «Regulyarnaya i khaoticheskaya dinamika». 1999. — 208 s.
11. Heidegger M. Razgovor na proselochnoy dorozhke : izbr. stati pozdnego perioda tvorchestva / M. Heidegger. — M. : Vyssh. shk.. 1991. — 192 s.

■ UDC 115.4:130.2

DESTRUCTION OF THE CONCEPT OF TIME IN THE POSTCULTURE

Kurylenko I. A., Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
spring2007@ukr.net

The aim of this paper is to examine some issues connected with the research of time as one of the unique phenomena of postmodern culture. The author has analyzed some approaches concerning the definition of the characteristic features, typology and essence of the above mentioned cultural phenomenon.

Research methodology. The author analyzes distinguished publications by the national and foreign scholars (philosophers, scholars in culture studies, theorists of literature) in the context of interpretation of the concept of time in modern culture.

Results. Evidence from the concepts of Gilles Deleuze, Martin Heidegger, Jacques Derrida and other scholars the role of the phenomenon of time in postmodernism is analyzed. The concept of postmodern time, as it turns out, is closely associated with deconstruction as a basic methodological orientation, the practice of destruction of temporary space. The analysis has shown that time as the unique phenomenon of culture of the late 20th century — early 21st has such features as: quirkiness, irony, grotesque, absence of meaningful, transformation, interaction and coexistence of three structural components — past, present and future. Much attention is given to the fact that the past, present and future do not follow each other, but they are incorporated and exposed to mutual influence. For example, our present is one of many options of future for the past centuries. These options are laid and determined in the past. Thus, the future is illusion (simulacra in postmodernism) that can create the sense of chaos. The study revealed that understanding of the present that was turned in the past is a part of the post-modern discourse. The past is our history and it is

always changing. Accordingly, there is the idea of the «eternal present», where «the past, present and future coexist in the same time, and there is no forward movement of time.»

Novelty. The author specifies the concept of «emptiness» (nothingness) as one of the dominant symbols of the time dimension of existence in the postmodern age. «Nothingness» of time is considered as irrational abyss, where a human being is immersed. «Empty time» is meaningless time, because it does not have meaningful events.

The practical significance. The results of this research may be used for further study of some issues concerning the phenomenon of time in the postmodern discourse.

Key words: *time, destruction, discourse, postculture, phenomenon, concept, postmodernism, postmodern.*

Надійшла до редколегії 28.01.2016 р.